

Blendow Lexnova Expertkommentar - Affärsjuridik, oktober 2012

Aktieägarens rätt till granskning

I ett nyligen avgjort rättsfall har Högsta förvaltningsdomstolen avslagit en minoritetsaktieägares begäran att väcka förslag om särskild granskare i ett dotterbolag till det bolaget i vilket han äger aktier. Fallet blottlägger med kirurgisk precision minoritetsaktieägarens svaga ställning i svensk aktiebolagsrätt.

Rättsfallet

Den 25 augusti 2008 tog bolagsstämman i Emutec Förvaltnings AB ("Moderbolaget") beslut att avslå förslag om särskild granskning i Moderbolaget och i det helägda dotterbolaget Emutec AB ("Dotterbolaget"). Beslutet togs av en majoritet av aktieägarna (två ägare med 67% av aktieinnehavet), medan en minoritet (en aktieägare med 33% av aktierna) var i opposition. Minoritetsaktieägaren vände sig till länsstyrelsen för att begära ett förordnande om särskild granskare, vilket bifölls i enlighet med ABL 10:22. Beslutet överklagades dock genom samtliga förvaltningsdomstolar för att till slut avgöras av HFD (mål nummer [5455-11](#), dom meddelad 1 oktober 2012).

Trots att protokollet från bolagsstämman visade en annorlunda syn vid beslutstillfället intog majoriteten inställningen i domstolsprocessen att bolagsstämman i Moderbolaget inte rättsligt kan ta ett beslut om särskild granskare i Dotterbolaget. Ordalydelsen i ABL 10:21 säger att "en aktieägare" kan väcka förslag om särskild granskning. Rent faktiskt var inte minoritetsaktieägaren aktieägare i Dotterbolaget utan i Moderbolaget, även om Moderbolagets huvudsakliga tillgång var dotterbolagsaktierna. Ingen kallelse eller stämma rörande Dotterbolaget förefaller formellt sett ha ägt rum, trots att aktieägarna enligt protokollet rätteligen tyckts presumera att det inte var nödvändigt (enligt den s.k. SAS-principen, samtliga aktieägares samtycke).

Mot denna bokstavstroga lagtolkning ställdes argumentation att annan aktiebolagsrättslig reglering rörande aktieägares granskning öppnar för granskning av förhållanden i dotterbolag även om granskningen föranstaltas i dess moderbolag. Bland annat gjordes jämförelser med styrelsens upplysningsplikt på bolagsstämma (ABL 7:32) och lekmannarevisorns rätt till upplysningar från koncernföretag (ABL 10:7). Rörande styrelsens upplysningsplikt stadgar lagen att "I bolag som ingår i en koncern avser upplysningsplikten även bolagets förhållande till annat koncernföretag. Om bolaget är moderbolag, avser upplysningsplikten också koncernredovisningen samt sådana förhållanden beträffande dotterföretag som avses i första stycket." Rörande lekmannarevisorns upplysningsrätt stadgar lagen "Styrelsen och den verkställande direktören skall ge lekmannarevisorn tillfälle att genomföra granskningen i den omfattning lekmannarevisorn anser vara nödvändig. De skall lämna de upplysningar och den hjälp som lekmannarevisorn begär. Samma skyldigheter har styrelsen, den verkställande direktören, revisorn och lekmannarevisorn i ett dotterbolag gentemot en lekmannarevisor i moderbolaget." Dessutom ska upplysningsrätten i ABL 10:7 uttryckligen äga motsvarande tillämpning på särskild granskare enligt ABL 10:22 2 st. Även bolagsrevisorn har rätt till upplysningar och assistans från dotterbolag enligt ABL 9:7 2 st. De anförda stadgandena uttrycker den närmast självklara principen att en granskning av ett moderbolag även inkluderar granskning av moderbolagets dotterbolag.

I HFD:s avgörande konstaterar dock domstolen att lagtexten inte kan läsas på annat sätt än ett förslag om särskild granskning måste framställas av aktieägare på bolagsstämman i det bolag granskning ska ske. Innebörden är att det inte är möjligt att i ett moderbolag väcka förslag om att särskild granskare ska utses i ett dotterbolag.

Granskningsorgan i ABL

Fallet ger anledning att kort rekapitulera aktieägarens rätt till granskning enligt aktiebolagslagen. Aktieägarens granskning av bolagsledningens förvaltning har varit en central fråga inom bolagsstyrningen alltsedan Berle och Means kända bok om separationen mellan ägande och kontroll i de växande börsbolagen i 1920-talets USA (*The Modern Corporation and Private Property*, 1932). Boken gav upphov till den skola som innebar att principalen bl.a. måste övervaka (*monitor*) agentens förvaltning. Den centrala delen i denna övervakning är den permanent inrättade revisionen (ABL 9 kap.). Det finns dock inneboende problem med bolagsrevisorns självständighet gentemot den bolagsledning man är satt att granska, vilket föranlett utvecklingen av flera supplementära granskningsorgan och -institut.

Det finns stora möjligheter för aktieägare och bolagsledning att inrätta gransknings- och kontrollinstanser. Det kan dras en skiljelinje mellan sådana rättsliga institutioner vilka kan brukas av aktieägarna för att få mer information i speciella forum, bland andra bolagsledningen upplysningsplikt (ABL 7:32) och aktieägares rätt till insyn i bolag med högst tio aktieägare (ABL 7:36), och sådana organ - kort- eller långlivade - som tillsätts av bolagsstämman. En viss särställning intar det relativ nytilkomna granskningsorganet revisionsutskottet (som är ett kontrollorgan inom styrelsen) som regleras av ABL 8:49 a^u. Frågan rörde här ett av de fyra granskningsorgan som kan tillsättas direkt av aktieägarna:

AKTIEÄGARNAS GRANSKNINGSORGAN		
Pluralitetskrav för beslut	Granskningsform	
	God revisionssted	"Ändamålsgranskning"
Majoritet	Bolagsrevisor (ABL 9 kap.)	Lekmannarevisor (ABL 10 kap.)
Minoritet	Minoritetsrevisor (ABL 9:9)	Särskild granskare (ABL 10:21)

Granskningsorganen har olika arbetsuppgifter i bolaget. Både bolagsrevisorn och minoritetsrevisorn har en traditionell granskningsuppgift som styrs av god revisionssted. Inget skiljer den ordinarie revisorns arbetsuppgifter från minoritetsrevisorns. Det som skiljer är istället hur de tillsatts. Revisorn väljs genom ett majoritetsval. Minoritetsrevisorn utses av länsstyrelsen efter ett minoritetsbeslut på bolagsstämman av ägare till minst en tiondel av samtliga aktier i bolaget eller minst en tredjedel av de aktier som företräds vid stämman. Som bekant har minoritetsrevisorn inte i uppdrag att granska bolaget för ett särskilt särintresse, utan det rör sig om revision på samma basis som bolagsrevisorn.

Det finns även möjlighet för aktieägarna att påkalla s.k. allmän eller särskild granskning enligt 10 kap. ABL. Det rör sig då om en granskning som avviker från vanlig revision och istället är relaterad

till ett fastställt ändamål. Ändamålsgranskningen styrs direkt av ett uppdrag från aktieägarna mot andra områden än företagets räkenskaper och förvaltning. Denna granskningsform har utökats i 2006 års aktiebolagslag till att inkludera två organ – lekmannarevisor och särskild granskare. Lekmannarevisor är inspirerat från statliga och kommunala bolag som kan ha ett avvikande syfte som skiljer sig från det vanliga vinstsyftet i aktiebolag. Syftet med inrättandet av organet var egentligen att bolagen i fråga skulle ha ytterligare ändamål än att bara bereda vinst till aktieägarna (en potential som aktuella debattörer av bolagsstyrning inom vård, skola och omsorg borde utforska, skulle de mot förmodan få för sig att studera aktiebolagslagen). Enligt ABL 10:3 ska lekmannarevisorn granska "om bolagets verksamhet sköts på ett ändamålsenligt och från ekonomisk synpunkt tillfredsställande sätt och om bolagets interna kontroll är tillräcklig. Granskningen skall vara så ingående och omfattande som god sed vid detta slag av granskning kräver". Lekmannarevisor kan väljas i alla bolag vars bolagsordning inte uttryckligen förbjuder det i bolagsordningen (ABL 10:1). Lekmannarevisorn väljs av en majoritet på bolagsstämman.

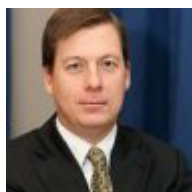
Särskild granskare är ett sedan länge etablerat granskningsorgan som anlitas för att göra en särskild genomlysning av ett uppdagat problem, uppdraget bestäms antingen genom viss förfluten tid eller vissa åtgärder (ABL 10:21). Liksom minoritetsrevisorn utses den särskilda granskaren således av länsstyrelsen efter ett minoritetsbeslut på bolagsstämman av ägare till minst en tiondel av samtliga aktier i bolaget eller minst en tredjedel av de aktier som företräds vid stämman.

Slutord

Det finns alltså en solid uppsättning av granskningsorgan och -institut i ABL. Första skyddet för aktieägaren mot bristande förvaltning är den permanenta bolagsrevisionen, vilken förvisso nuförtiden inte är obligatorisk i alla bolag. Nästa skydds nivå är den rätt till upplysningar för aktieägarna som finns i samband med bolagsstämma. Den tredje skyddsnivån är den rätt för minoritetsaktieägaren att väcka talan om minoritetsrevisor eller särskild granskare. Även om denna verktygslåda för granskning på pappret känns tillräcklig är praktiken inte lika tillfredsställande. I många fall har aktieägarna få möjligheter att utnyttja dem. Fallet visar att minoritetsaktieägare inte får tillgång till de granskningsverktyg som lagstiftaren ställt till förfogande.

HFD:s dom i fallet är formellt sett korrekt, men om den tolkas som ett hinder för granskningsorganens rätt att granska och erhålla upplysningar om underordnade bolags förhållanden får den orimliga konsekvenser. Minoritetsaktieägaren påpekar det paradoxala i att han trots att han äger en tredjedel helt förvägras insyn i den rörelse i vilken han är delägare. Domstolen hänvisar dock indirekt i sin dom till stadgandet i ABL 10:21 2 st vilket är en referens till lekmannarevisorns rätt att erhålla upplysningar även från dotterbolagens funktionärer. De skadliga konsekvenserna av domslutet kan således begränsas, men den uppgiften ligger på granskaren och minoriteten själva.

[1] Se min bok [Praktisk bolagsstyrning](#), Bonnier utbildning, 2010.

Robert Sevenius

Ekon. lic., jur.kand., verksam som rådgivare och författare inom företagsförvärv och bolagsstyrning samt kursledare vid Stockholms universitet, Företagsekonomiska Institutet, Advokatsamfundet m fl.